

borislav t. anđelić

U ZNAKU ŽIVOTA I SMRTI

Krajem leta 1967. na naslovnoj strani *Dayly Mirror*-a pojavio se zvučni naslov *Autora hit-komada ubio prijatelj*; propratni tekst donosio je detalj iz sudsko-kriminalističke prakse, drugi deo iste strane zauzimali su članak o župniku koji je pobeo s tuđom ženom i fotografija na kojoj se ovaj „begunac“ zadovoljno cerio. Smrt i osmeh — delovalo je to kao neka surova šala, farsično i groteskno istovremeno!

Šta se zapravo knije u Džo Ontonu (Joe Onton)? Šta se knije iza paravana naslova — poznati dramski pisac, autor hit komada, gnevan i razočaran čovek, lutalica i tragalo ili možda homoseksualac londonskog podzemlja? Je li to drski šarlatan ili slabić koji je nemilosrdan prema sebi i drugima samo da bi stekao lažno samopouzdanje? Kakvu je životnu dramu namenio sebi ovaj avanturista hapšen zbog krađe i pornografskog „ulepšavanja“ knjiga iz biblioteke...? Nakon njegove smrti, banalne i čudnovate kao što su bile i fabule njegovih komada, mnoštvo ovih pitanja ostaće zauvek obavijeno misterijom i neodgonetnuto.

Bez svake sumnje Džo Orton je bio jedan od najtalentovanijih pisaca Engleske koji su se pojavili u poslednje vreme. Njegovo delo „Zabavljajući Mr. Slouna (*Entertaining Mr.*

Sloune) postiglo je veliki uspeh 1964. godine, dok mu je drama *Plen (Loot)*, prema anketi *Ivning standarda*, proglašena za najbolje ostvarenje 1966. Potekao je iz one plodne struje u engleskoj dramaturgiji koju je započeo Harold Pinter svojim „komedijama pretnje“, da bi se veoma brzo našao na svom sopstvenom putu. Nasuprot dramskim piscima — apsurdistima, on se nije usmerio da pokaže nedovoljnost naših verbalnih komunikacija, već njenu neumesnost.

Za Ortona se može reći da predstavlja dramski ekvivalent onoga što bi u slikarstvu nazvali primitivnim.

Veoma često on jasno izražava izvesnu sirovost ili neukost u svom dramskom pokusu, ali, s druge strane, to dostojno nadoknađuje izuzetnim poznavanjem vremena i podneblja koje prikazuje i unutrašnjom snagom neposrednog suočavanja sa životom. Njegova dela predstavljaju prodor u niške regione života, u munjevitih talog življenja, i nose u sebi elemente grubosti, sodomije, brutalnosti gotovo. Vajdlovski epigramski humor, oživljavajući na sceni specifičan Ortonov akcent i žargon: njegovu žestinu, njegova likovanja i očajanja.

Ta „uvrnutu“ humorost, karakteristična za Vajdla i Ortona, leži u njihovom veoma slo-

bodnom karikiranju „svakidašnje pristojnosti“ smelom persiflažom kojom ističe konfuznost manira, lepog ponašanja i morala, vulgarnosti i zloće. Dok nam je Vajld prikazao sliku sveta posednika i rentijera, gde „gubitak oba roditelja liči na nebrizljivost“, Orton, s druge strane, u svom razbojniku, policajcu, lupežu i homoseksualcu ukazuje na činjenicu da se mesto tetovirane belege mrtvog čoveka čuva kao tajna, da bi se „zaštitila familija“.

U trenucima nasilja i brutalnosti, Ortonove ličnosti, često, umesto prodornim Artoovskim kricima i uzvicima, izražavaju se gotovo savršeno stilizovanim rečnikom. Naime, produbljujući jaz između reči i dela, između iskazanog i željenog, mehaničkog i životnog, uz satirička izvitoperenja i farsična podcrtavanja kontrasta, Orton ostvaruje nov odnos čoveka sa samim bićem onoga što postoji, i postiže značajan rezultat kao komentator našeg vremena. Zaronivši u ljudski sram i smrad, u prljavi veš intimnih odnosa i priželjkivanja, Orton nam demonstrira da do tančina poznaje svoje sugradane, da veoma senzitivno razume njihov unutrašnji makrosvet, koji se u svetlu njegovih drama pokazuje drukčije od našeg uobičajenog kosmosa. Ovaj ljudski i stvaralački gnev on uglavnom usmerava na dva objekta: na simbol pravde i zakona — policiju i na simbol vere — rimokatoličku crkvu, koji su, oba, po njegovom mišljenju, simboli tlačenja!

Svoje dramsko stvaralaštvo, skromno po kvantitetu, ali nesumnjivo značajno po postignutim rezultatima, započeo je u zatvoru delom *Siledžija na stepeništu (The Ruffian on the Stairs)*. Pre zatvora je, doduše, napisao jedan dijalog koji se dešava u bolnici između starca na umoru i njegove sedamdesetogodišnje ćerke, koji je kasnije prepravio u radio dramu. Ipak, *Siledžija na stepeništu* je Ortonov prvi rezultat vredan pažnje i, posle nekoliko revizija, to je postala priča o mladom huliganu koji teroriše srednjovečnu ženu plaćenog ubice (ne zaboravimo da ovakva profesija još uvek egzistira u Londonu!) i izaziva ljubomoru i svoju nasilnu smrt po dolasku njenog muža.

Sledeće delo, *Erpingham kamp (Erpingham camp)*, započinje u mirnom „kontekstu“ letnjeg odmarališta, da bi se potom otkrila čitava tiranija ovog makrokosmosa sa izuzetnim grubostima, nasiljem i smrću. Tako nas Orton polako uvodi u svoj pomereni i surovi svet komada *Zabavljajući Mr. Slouna*. Zgodan mlad čovek, Mr. Sloun, pokušava da iznajmi stan. Tu se sreće sa gazdaricom ním-fomankom koja ga napastvuje još isto veče, s njenim ocem, jednim starim džangrizalom, koji svojim neumornim pitanjima otkriva tamnu prošlost Slouna i, najзад, sa gazdarčinim bratom, biznismenom i homoseksualcem. Sloun pokušava da dominira nad bratom i sestrom, da bi ih naterao da igraju jedan protiv drugog, koristeći njihov seksualni apetit za njim. Međutim, na kraju biva razotkriven i postaje žrtva njihov dvoje, biće koje će oni sporazumno deliti, da bi zadovoljili svoje seksualne nastrotnosti.

Ovim delom stižemo do *Plena*, jednog bizarnog kolopleta u kome se sukobljavaju dva sveta: s jedne strane, trgovačica-bolničarka, dva tinejdžera koji su opljačkali banku i korumpirani policijski inspektor, a, na drugoj strani, naivni, anahronični stari poštenjačina i gazda kuće, pri čemu je kao element scenske igre upotrebljen i balsamovan leš majke porodice s kojim se ličnosti poigravaju kao sa ping-pong lopticom!

Obeležje svih ovih dela je da svoj sadržaj, iako porazan u suštinskom značenju, kazuju jednim farsičnim tonom, gotovo podmešljivim i grotesknim. Otuda su situacije, uza svu ozbiljnost i tragičnost prikazanih događaja, veoma često smešne u onoj svojoj ljudskoj trivijalnosti i banalnosti, u pitoreskosti života koji, iako je stvaran, pre liči na karikaturu.

Sada, kada više nema Džoa Ortona, ostala su nam samo njegova dela, koja nam daju da naslutimo u kakvog se majstora mogao razviti i zaključimo o gubitku koji je savremena engleska drama pretrpela njegovom smrću.